

GOTYCKI ZAMEK W UNIEJOWIE

Do najbardziej interesujących pomników średniowiecznej architektury obronnej na terenie dawnej Wielkopolski należy monumentalny zamek w Uniejowie (powiat poddębicki), będący do końca XVIII w. własnością arcybiskupów gnieźnieńskich. Położony malowniczo na lewym brzegu Warty naprzeciw miasteczka. Mimo późniejszych zmian i przebudów zachował on swój wybitnie warowny charakter, najpełniej przejawiający się w imponującej wieży-stołpie, wznoszącej się wysoko ponad zwartą bryłę zabudowań zamkowych. Zamek po różnych kolejach losu popadł w ruinę, z której wydzwignęła go gruntowna odbudowa przeprowadzona w latach 1956—66 i adaptacja dla celów turystycznych.

Istniejący obecnie zamek został zbudowany w latach 1360—65 staraniem arcybiskupa Jarosława Bogorii-Skotnickiego, na miejscu dawnej fortalicji pochodzącej z połowy XIII w., kiedy to włości uniejowskie przechodzą we władanie arcybiskupów gnieźnieńskich*. Od XV w. zamek stał się jedną z rezydencji prymasów, a użytkowany był zwłaszcza w okresie wojen i zamieszek krajowych, ponieważ potężne mury zamkowe dawały pewne schronienie zarówno właścicielom jak i skarbcowi, bibliotece i archiwum diecezjalnemu. Na zamku odbywały się liczne zjazdy i synody duchowieństwa

diecezji, z których pierwszy miał miejsce już w 1376 r.

W XVI w. zamek w Uniejowie stracił swe strategiczne znaczenie i z początkiem XVII w. został przebudowany przez prymasów Jana Wężyka i Macieja Łubieńskiego na rezydencję letnią. Równocześnie Uniejów utracił swe znaczenie polityczne na rzecz uprzywilejowanego przez prymasów Łowicza, gdzie podjęto budowę wspaniałego zamku, który przez kilka stuleci stał się ich główną rezydencją. Przeprowadzona przez prymasów Wężyka i Łubieńskiego przebudowa odebrała zamkowi w dużej mierze jego obronny charakter, gdyż budowla została przekształcona na renesansowy pałac, nacechowany przepychem, otoczony rozległym ogrodem założonym w miejscu dawnych fortyfikacji.

W 1704 r. konfederaci wielkopolscy zwalczający prymasa Radziejewskiego stronnika Augusta II zdobywają zamek, który palą i pustoszą. Niesprzyjające warunki gospodarcze i polityczne nie pozwoliły na pełną odbudowę zamku, a po drugim rozbiorze w 1793 r. rząd pruski konfiskuje dobra uniejowskie, pozostawiając zamek swemu losowi. W latach trzydziestych ubiegłego wieku zostają dobra uniejowskie nadane przez rząd carski generałowi hr. Toll, za „zasługi” położone w tłumieniu powstania. Nowy właściciel, co trzeba podkreślić na jego korzyść, zabrał się energicznie do odbudowy zamku i choć nie liczono się wówczas z dzisiejszymi zasadami konserwatorskimi, to jednak uratowano budowlę od zupełnej zagłady.

* W czasie prac kanalizacyjnych przeprowadzonych w 1966 r. odkopano duże relikty dawnych palisad drewnianych — przyp. aut.

Uniejów. Zamek wg ryciny z 1842 r.

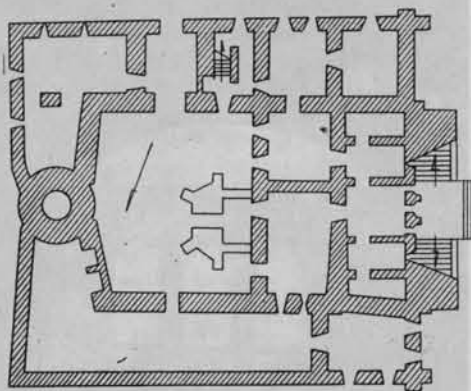
W okresie międzywojennym dobra uniejowskie zostają rewindykowane z rąk dotychczasowych właścicieli i przechodzą na rzecz skarbu państwa. Zamek był już jednak zdewastowany i wymagał znacznych nakładów, na co jednak nie pozwalała ówczesna sytuacja finansowa państwa. Okres okupacji i pierwsze lata po wyzwoleniu przyniosły dalszą dewastację budynku, zwłaszcza w latach 1948—55, kiedy zamek służył jako magazyn zbożowy i naczepów sztucznych miejscowej Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”.

Dopiero przyłączenie Uniejowa wraz z częścią powiatu tureckiego do województwa łódzkiego przyspieszyło sprawę ratowania cennego pomnika narodowej kultury. W 1956 r. przystąpił Wojewódzki Konserwator Zabytków do zabezpieczenia, a następnie do pełnej odbudowy zamku. Opracowanie projektu zlecono inż. inż.

Halinie i Zdzisławowi Ziętkiewiczom, których myślą przewodnią było wydobycie i odsłonięcie gotyckich elementów budowli i podkreślenie zarówno obronnego jak i gotyckiego charakteru obiektu.

Zamek w Uniejowie posiada typowe cechy fortalicji magnackiej z okresu średniowiecza o silnie zaakcentowanym układzie obronnym, zaś jednolitość kompozycji rzutu i materiału budowlanego wskazują na powstanie obiektu jako całości w przeważającej mierze w XIV w. Późniejsze przebudowy w XVI, XVII i XIX w. nie wniosły większych zmian do układu kompozycyjnego zamku i ograniczyły się raczej do przebudowy wewnątrz i robót elewacyjnych.

Sam zamek składał się z budynku mieszkalnego, trzech narożnych baszt połączonych murami, monumentalnej wieży strażniczej oraz zabudowań gospodarczych.

Uniejów. Zamek. Rzut parteru w skali 1:400.

Widok na wieżę od strony parku.

Stan robót w 1959 r. Fot. Z. Ciekiński

Założony na planie czworoboku z prostokątnym dziedzińcem pośrodku, zbudowany jest z cegły gotyckiej o układzie polskim z dekoracją o motywach geometrycznych z cegły glazurowanej, odsłoniętej spod tynków w czasie ostatniej restauracji. Jedynie fundamenty zbudowane są z kamienia polnego.

Dwupiętrowy budynek mieszkalny został w XVII w. przebudowany w stylu renesansowym. Wzniesiono wówczas

skrzydło południowe i wschodnie, włączając w obręb budynku i wieżę strażniczą. Jedynie od strony południowej zachowały się podwójne mury obronne w pierwotnej postaci. Skrzydło południowe z sienią przejazdową w miejscu dawnej gotyckiej wieży bramnej, posiada sklepienie kolebkowe z lunetami i wczesnobarokowy portal. Nad portalem wmurowane dwie tablice fundacyjne z piaskowca, z herbami Wąż — arcybiskupa Jana Wężyka i Pomian — Macieja Łubieńskiego, mówiące o przebudowie. Z sieni wychodzimy na obszerny prostokątny dziedziniec, służący do urządzania turniejów rycerskich i uroczystości dworskich. Ściana południowa i zachodnia od wieży posiadają na wysokości II piętra zrekonstruowany krużganek, który obecnie z uwagi na wygodę użytkownika został oszklony.

Mur pomiędzy basztą północną a wieżą strażniczą, zachowany do wysokości II

piętra, w czasie ostatniej przebudowy został częściowo podniesiony i zrekonstruowany. W ścianie północnej muru wewnętrznego od strony dziedzińca trzy tynkowane blendy ostrołukowe, w środkowej wmurowana tablica z herbem starosty zamkowego Stanisława z Gomolina i napisem odnoszącym się do przebudowy zamku dokonanej przez niego w 1534 r.

Czterokondygnacyjowa wieża strażnicza pochodząca z drugiej połowy XIV w. wzmocniona jest trzema potężnymi skarpami. Na wysokości II piętra znajduje się otwór wejściowy, do którego prowadzą schody (dawniej zwodzone) łączące się z krużgankiem II piętra. Na wyższe kondygnacje wieży prowadzą schody wewnętrzne znajdujące się wewnątrz muru.

Oba skrzydła mieszkalne, ujednolicone wraz z basztami w czasie przebudowy w XVII w. są podpiwniczone, jednotraktowe i posiadają w pomieszczeniach parteru sklepienia kolebkowe z lunetami, natomiast pomieszczenia I i II piętra kryte są stropami płaskimi. W czasie przebudowy w XIX w. dobudowano do skrzydła zachodniego klasycystyczny taras, który zniszczył odcinek muru obronnego od strony ogrodu. Ostatnia rekonstrukcja zamku zachowała jednak taras, pomimo jego odrębności stylowej, zarówno z uwagi na wygodę jego obecnych użytkowników, jak i możliwość pomieszczenia tam urządzeń gospodarczych. Przy sieni skrzydła południowego dwubiegowa klatka schodowa z pierwszej połowy XVII w. W obu elewacjach frontowych i od dziedzińca liczne ślady zamurowanych otworów gotyckich. W pomieszczeniach II piętra przy wieży, będących dawną kaplicą zamkową, zachowana we fragmentach polichromia renesansowa.

Jedną z najbardziej interesujących cech obronnych zamku uniejowskiego jest dobrze zachowany system ganków obronnych, wydobyty i częściowo zrekonstruowany w czasie odbudowy.

Odbudowa i adaptacja zamku przeprowadzona w latach 1956—66 objęła następujące prace:

Widok na dziedzińiec od strony sieni wjazdowej. Fot. Z. Ciekliński

- wymiana stropów drewnianych na ogniotrwałe,
- rekonstrukcja dachu według śladów zachowanych na wieży i pokrycie go dachówką, dzięki czemu bryła budynku uzyskała proporcje gotyckie,
- odsłonięcie spod tynków i zrekonstruowanie gotyckiego wątku murów,
- rekonstrukcja szczytu wieży z wymianą schodów drewnianych na ogniotrwałe,
- rekonstrukcja krużganku od strony dziedzińca,
- wymiana stolarki drzwiowej i okiennej oraz podłóg,
- wymiana schodów drewnianych na ogniotrwałe,
- częściowa rekonstrukcja murów obronnych i obniżenie poziomu dziedzińca,
- przebudowa wnętrza w związku z dostosowaniem obiektu do nowej funkcji społecznej,

— uzbrojenie budynku we wszystkie potrzebne instalacje jak: elektryczne, wodno-kanalizacyjne, urządzenia ogromowe i gospodarcze.

Koszt prac związanych z odbudową i adaptacją zamku wynoszący około 8 mln zł, został pokryty z budżetu Ministerstwa Kultury i Sztuki i Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi.

We wrześniu 1967 r. zamek przejął Wojewódzki Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki, który zorganizował w nim Wojewódzki Ośrodek Wczasów, Turystyki i Wypoczynku. W pomieszczeniach zamkowych urządzono hotel, posiadający 65 miejsc stałych w pokojach 1-, 2- i wieloosobowych oraz 40 miejsc sezonowych. Do dyspozycji wczasowiczów jest również pole namiotowe na 60 osób. Znajdują się tu również restauracje „Zamkowa” (100 miejsc stałych i 50 sezonowych), kawiarnia „Legenda” z dąsingiem (60 miejsc stałych), sala telewizji i czytelnia (40 miejsc), sala wykładowa posiadająca 120 miejsc oraz kino letnie na dziedzińcu. Ponadto do dyspozycji gości jest nowoczesne kąpielisko na rzece Warcie, kawiarnia „Walentynka” oraz wypożyczalnia sprzętu turystycznego.

Od początku cieszy się ogromną popularnością i dużą frekwencją. Jest często miejscem zjazdów i konferen-

Uniejów. Zamek. Stan robót w 1964 r.
Fot. Z. Ciekliński

cji oraz różnych imprez. W najbliższym sezonie przewidziane jest organizowanie, na wzór Dubrownika, przedstawień teatralnych na dziedzińcu zamkowym, w wykonaniu zespołów teatralnych z Łodzi, festiwali zespołów regionalnych z terenu województwa łódzkiego.

Przykład zamku uniejowskiego świadczy o możliwości wykorzystania budowli zabytkowych dla potrzeb ruchu turystycznego.